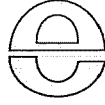


149237

İSLÂM'DA AİLE ve ÇOCUK TERBİYESİ (II)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	149237
Tas. No:	377.8 İSL. A

İstanbul 2005



ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

© Tebliğlerin muhteva ve dil bakımından sorumlulukları tebliğ sahibine, telif hakları İSAV'a eserin her türlü basım hakkı anlaşılabilir olarak Ensar Neşriyat'a aittir

ISBN : 975-6794-39-9

İslami İlimler Araştırma Vakfı
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi : 18

Kitabın Adı
İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II)

Yayına Hazırlayanlar
Dr. İsmail Kurt
Seyit Ali Tüz

Editör
Prof. Dr. İbrahim Canan

Dizgi – Mizanpaj
Ensar Neşriyat

Kapak Tasarım
Kenan Ağırman

Baskı
Karmat

2. Basım
Nisan 2005

İsteme Adresi
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Süleymaniye Cad. No: 13 Süleymaniye / İstanbul
Tel : (0212) 513 43 41 – 513 03 09
Faks : (0212) 522 46 02
www.ensarneşriyat.com

İSLÂM'DA AİLE TERBİYESİ

Prof. Dr. İbrahim CANAN
Harran Ü. İlahiyat Fakültesi
Dekanı

A-TERBİYENİN EHEMMİYETİ

İnsanlık tarihinin, izahı zor olan hâdisesi İslâmî başarıdır. Her çeşit anarşinin, bütün envaiyle şirkin, en amansız şekliyle zulmün hüküm sürdüğü Arap cemiyetinde tek başıyla ortaya çıkan Peygamberimiz Hz. Muhammed, 23 yıllık Peygamberlik hayatını tamamladığı zaman geride Arap Yarımadası'nın kuzeyde Suriye ve İran'a dayanan hududu içerisinde büyük bir devlet bırakmıştı. O'nun terbiyesinden geçen Ashab zamanında İslâm devleti, Doğu ucu Çin hududları, Batı ucu Atlas Okyanusu kıyıları olan muazzam bir imparatorluğa dönmüştü.

Yarım yüzyıl içerisinde elde edilen bu başarı, savaş meydanlarında kazanılmış askerî zaferler değildi. Nitekim müteakip nesiller ilim, fen, teknik, edebiyat vs. her sahada insanlığa orijinal eserler sunmuşlar, keşifler, icadlar, ilmî nazariyeler ortaya koymuşlardı. Yani insanlık A'sından Z'sine yeni, müstakil bir medeniyetle şereflenmişti. Bu başarı ve gelişmeler geçici de olmadı: O devirde kazanılan İslâmî coğrafya, bütünlüğünü hemen hemen bugün bile korumaktadır. Birçok kimse pek harika olan bu tarihî hâdiseyi "İslâm Mucizesi" diye izah eder.

Bugün insanlık içerisinde mağlup ve mahkur durumda olup, zavallılıktan kurtulmak için çırpınan ve sahil-i selâmete çıkaracak bir yol arayışında olan İslâm dünyası, selefleri tarafından ortaya konan bu başarıya "mucize" deyip geçmemeli, oturup ciddi ciddi tedkik etmelidir. İlk devirlerdeki terak-

kilerin beşerî olan şartları, tahlille ortaya çıkarıldığı takdirde bugünkü problemlerimizin çözümünde ışık ve rehber olabilecek birçok temel prensip elde edilebilecektir. İgte bu noktada diyoruz ki, ilk müslümanların bidayetlerdeki şaşaalı başarıları bir terbiye meselesidir. Yani, İslâm'ın insanlığa sunduğu terbiye sisteminin, -ilâhî mesaja iman ve teslimiyeti kuwetli olan- ilk müslümanlar tarafından eksiksiz tatbik edilmesi onlara her hususta başkalık ve üstünlük kazandırmış ve onları bagariya götürmüştür. Bu açıdan İslâm, ilâhî bir terbiye sistemi olarak tarif edilebilir. Esasen Hz. Peygamber aleyhisselâtu vesselam da kendisini bir terbiyeci olarak takdim eder ve *"Ben bir muallimim bir terbiyeci olarak gönderildim"*¹der.

İslâm dinini, nev'i şahsına münhasır bir terbiye sistemi olarak tavsif edince, Kur'ân-ı Kerim'ini *"İnanıyorsanız mutlaka üstünsünüz"*² âyetini de İslâmî terbiyeyi hayata geçiren muslumanlar olursanız, mutlaka galebe çalar, dünyevi yarışlarda diğer milletlere üstünlük elde edersiniz! geklinde anlamamız gerekir.

Söylediğimiz hususu doğrulayan en sadık şahid, bugiinku İslâm dlemi ve hususen Turkiyemizdir. Batılılaşacağız diye terbiye sistemimizi Avrupalılardan aldığımız günden beri hep geriye gittik; içtimaî, iktisadi çıkmazlara girdik; dış ve iç siyasetlerimizde hep başarısızlıklara düştük; zaman zaman cephede kazansak bile masada verdik. Kendi elimizle, kendi açtığımız millî okul ve miesseselerde yetiştirdiğimiz insanımız birbirine yabancılaştı, evlad ebeveynini, kardeş kardegi öldurmeye kalktı, bayrağını yırttı, gemisini batırdı, fabrikamızı yaktı. Ve gimdilerde, igte gark vildyetlerimizin hali! Daha dun millî? mucadelede kucak kucağa düşmanı tepeleyen kardeglerin bir kısım torunlari bugün düşmanlarla işbirliğine girmig durumda. Önümüzde mevcut, hogumuza gitmeyen, rahatsiz olduğumuz, vicdanlarımızın tasvib etmediği bütün menfî durumların, yeni yetigen gençliğe verdiğimiz sakat bir millî terbiyeden ileri geldiğini kabul etmez, bagka sebepler ararsak aldanırız. Bütün bu ızdıraplarımızın temelinde, "metod" uyla, "müfredât" ıyla ve kendine tespit ettiği "hedefiyle terbiye sistemimiz" yatmaktadır. Kurtuluşumuz da meseleye buradan başlayıp sistemi A'dan Z'ye ele alıp, koklu bir ameliyattan geçirmemize bağlıdır.

¹ İbnu Mâce, *Mukaddime*, 17. (229. Hadis).

Al-i İmran, 139.

Biz hâl-i hazır terbiye sistemimizin yeni baştan tadilatını gündeme getirirken mukabil bir alternatif olarak cihetteki İslâmî terbiyeyi teklif edeceğiz. Çünkü insanları yaratan Allah, insanın fitratına en uygun olan terbiye sistemini de bildirmiştir. Nitekim Kur'ân'da insanın a'lâ-yı illîyyîn ile ifade edilen en yüce bir hedefle hayvandan da aşağı bir dereke olan esfel-i sâfilin arasında bir mertebe almak üzere ahsen-i takvim yani en güzel bir kıvamda yaratıldığı belirtilmiştir (Tîn Sûresi). Şu halde bize, kendisini en bariz vasfı olan "Rab" yani terbiye edici ismiyle tanıtan ulu yaratımızın yaratılıştaki insana tespit ettiği yüce hedefe onu selâmetle ulaştıracak bir yol, bir vasıta, yani insana en uygun bir terbiye sistemi de belirlemiş olması, inkârı kabil olmayan bir zarurettir. Eğer böyle İslâmî bir sistem varsa bir mümin için terbiyede, Rabb'inin gösterdiği esaslar dışında bir başka terbiye olamaz. Bütün Peygamberler, bütün kitaplar, şeriatler hep insanı terbiye için gelmiştir. Dinî emirler, yasaklar, helâller, haramlar hep terbiye içindir. Madem hakikat budur, öyleyse biz müslümanlar, hem inancımızın gereği olarak ve hem de yaşadığımız tarihî tecrübenin dersi olarak ve hem de halen yaşamakta olduğumuz çözülme, dağılma ve her şeyiyle dökülme vetiresine giren mevcut anti İslâm sistemimizin neticesini görmüş olarak fitratımıza uygun olana, vahyî aslımıza, bir kelime ile "İslâm terbiyesi"ne dönmek zorundayız. Bizi tekrar birliğe, kardeşliğe, düşmanlarımıza galebeye götürecektir. Böylece, insanlığımızı tekrar yaşayacak, Balkanlar'a, Ortadoğu'ya yeniden sulhu hâkim kılacak, beşeriyetin saadetine ve sulh-ı umûmîye feyizli katkılar sunacağız. Tarihte bir kere olan, tekrar olabilecek demektir.

B-İSLÂMÎ TERBİYE

1- Terbiye ve aile, "İslâmî Terbiye" deyince öncelikle ailevi terbiye anlaşılması gerekir. Çünkü İslâm dini, cemiyet dinidir. Cemiyet de, tıpkı bir bal peteğinin çok sayıdaki küçük hücrelerden meydana gelmesi gibi, ailelerden meydana gelir. Aileleri salih bir cemiyet, salih olur. Aileleri huzursuz ve hastalıklı bir cemiyet de huzursuz ve hastalıklı olur.

Dinimiz ferdi, aile içerisinde tanır. Bir âyette sudan yaratıldığı ifade edilen insana neseb ve sıhriyet bağları verildiği belirtilir (Furkan 54). Birçok âyette zevceler, anneler-babalar, çocuklar zikredilir, aileyi kurmada takip edilecek esaslar, koruyucu prensipler, tedbirler, aile efradının miras durumları, karşılıklı hak ve vazifeleri, meskenin kullanımı, mesken masuniyeti Kur'ân ve hadiste bütün teferruatıyla yer alır. Bütün bunlar, İslâm cemiyetinin aile esasına dayanması gereğini tespit eden ilâhî irşadlardır.

a- İslâm'a Göre Terbiyeden Aile Sorumludur

Bugünkü anlayışımıza ne kadar ters de düşse hemen belirtmek isterizki İslâmî sistemde çocukların terbiyesinden aile sorumludur. Aile, çocuğuna istediği terbiyeyi verebilecektir. Devletin müdahale yetkisi, ailenin olmadığı veya ailenin terbiyeden âciz hâle geldiği, yahut da sefaheti sebebiyle çocuğuna kötü terbiye verme halinde devreye girer. Bu meseleyi tahlil eden, Kâbisî (ölüm tarihi hicrî 403, milâdî 1012), ilk halifelerin, devlet hazinesinden mescidlere imam tayin ettikleri halde çocukların yetiştirilmesi için muallim tayin etmediğini, bunu unutmuş da olamayacaklarını belirttikten sonra der ki: "Allah daha iyi bilir ya, herhalde onlar, muallim meselesini insanın şahsî işi görmüşlerdir. Zira kişinin çocuğuna öğrettiği şey, kendinin şahsî menfaatinedir. Binaenaleyh muallim meselesini babalara bırakmışlardır. Öyleki babalar, bunu yapmaya güçlü iseler, onların yerine başkalarının bu vazifeyi yapmaları doğru değildir."³

b-Terbiyeden Niçin Aile Sorumludur?

Kur'ân-ı Kerim, doğdukları zaman çocukların hiçbir şey bilmediğini belirtir (Nahl 78). Yani İslâm'a göre çocuk iyi-kötü, hayır-şer, her şeyi sonradan öğrenir. Bu husus, hadiste pek açıktır: "*Her çocuk (İslâm hakikatini kabul edecek bir) fıtrat üzere doğar. Bu hâl konuşma hâline kadar devam eder. Onu ebeveyni yahudi, huristiyan, müşrik veya mecâsî yapar.*"⁴ Öyleyse çocuk, gerek bilgi ve görgü ve gerekse alışkanlık nevinden her ne iktisab ederse bunu çevresinden, husûsen en yakın çevresi olan aileden alacaktır. Bu sebeple o, dinin istediği İslâmî istikamette yetişmesi için ailenin müşfik alâka ve sıkı takibine muhtaçtır. Eğer aile, sorumluluğunun şuurunda olur, bu şuur ve endişe ile hareket ederse istenen neticeyi elde edebilir.

Kur'ân-ı Kerim çocuk istemede, müminlere şu duayı talim buyurmuştur: "*Ey Rabbimiz! Bize zevcelerimiz ve zürriyyetlerimizden gözümüzün aydınlığı olacak kimseler ver!*" (Furkan, 74). Şu halde mümin Allah'tan gözünün nuru olan evlad isteyecektir. Allah'tan bir şeyi dua ile istemenin mânâsı, önce bir hedef, bir gaye belirlemektir. Sonra o hedefe ulaşmak, gayeyi gerçekleştirmek için beşerin gücünde olan tedbirleri almak, esbaba tevessül etmek, en sonra da bunun husulünü Allah'tan mütevekkilâne beklemektir.

³ Kâbisî, *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, 1966, s. 34.

⁴ Müslim, Kader, 23-25.

Sadece dille dua edip sebeplere tevessül etmemek tevekkül değil, tembelliktir; din bunu tecviz etmez. Öyleyse iyi çocuk istemeyi Kur'ân hedef olarak, evlenmenin gayelerinden biri olarak göstermiştir. Mümin aileye, iyi çocuk elde etmenin şartlarını, ilmini öğrenip onları yerine getirmek, tedbirini almak düşmektedir.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, çocuğun yetişmesinde aile büyük rol sahibidir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim terbiyeden aileyi sorumlu addetmiştir.

C-Ailenin Birinci Sorumlusu Babadır

İslâm ailesi esas itibariyle anne-baba, çocuklardan (ve şayet varsa hizmetçi ve yetimler) meydana gelir. Ailenin terbiyevî işlerinden öncelikle baba sorumludur. Baba bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için bir kısım yetkile-re sahiptir. Bu sebeple de "kavram"dır, yani reis durumundadır (Nisa, 34).

Babanın sorumluluğu sadece dünyevî değil, uhrevî bir sorumluluktur. Yani baba, aile efradının hem dünyevî ve hem de uhrevî saadetlerinden sorumludur. Esasen terbiye, maddî ve manevî her iki ihtiyacın karşılanması ifade eder. Babanın bunlardan sorumluluğu bilhassa Allah'a karşıdır, son derece ciddî bir sorumluluktur. Pek çok âyet ve hadis bu hususu kesin ifadelerle tespit etmiştir. Bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun. O ateşin yakıtı insanlar ve taşlardır. Başında ise Allah'ın emrine karşı gelmeyen ve verilen emri yerine getiren haşin ve şiddetli melekler vardır"* (Tahrîm, 6).

İslâm âlimleri, âyet-i kerimenin emrettiği "ateşten koruma" işinin terbiye ile olacağını belirtirler. Yani aile halkına İslâmî terbiye verildiği takdirde onların hem dünyevî hayatları hem de uhrevî hayatları kurtarılmış, ateşten korunmuş olacaktır.⁵

Bir başka âyet, ailesi halkına İslâmî terbiyeyi vermeyerek, ateşe düşmelerine sebep olan aile reislerini "İnsanların en bedbahtı" ve "hakiki hüsrana (zarara) düşenler" olarak ilân etmektedir: *"De ki: "Gerçek hüsrana sahipleri, kendilerini ve mensuplarını kıyamet günü hüsrana atanlardır. Haberiniz olsun ki, apaçık hüsrana işte budur. Onları, üstlerinden de altlarından da kat kat ateş kuşatacaktır. İşte Allah kullarını bundan sakındırıyor. Ey kullarım! Siz de benim azabından korkun!"* (Zümer, 15-16).

⁵ Abdullah İbnu Ebi Cemre, (V. 6997 1299) *Behçetu'n-Nüfus*, Beyrut, 1972, 2, 47.

Görüldüğü üzere, bu ve benzeri başka âyetlerde aile reisine terettüp edecek uhrevî bir sorumluluk en ağır ifadelerle hatırlatılmaktadır. Kişi, İslâm'ı yaşamadığı için kendinî hüsrana atmıştır, terbiyelerini verip İslâmî hayatı yaşatmadığı için ailesini de hüsrana atmıştır. Böylece kendi hüsrânını katlayarak gerçek hüsrân sahibi olmuştur.

İslâm âlimleri şu hususu söylemekte ittifak ederler: *"Kişi ailesinden sorumludur. Kıyamet günü çocukları ya şefaataçlı olacaklar, ya da şikâyetçi. İslâmî terbiyeyi verdiği takdirde onların sevaplarına aynen iştirak edecek, böylece şefaathane mazhar olacak, vermediği takdirde de "Bizim terbiyemizi niye ihmal ettin, niye ateşe girmemize sebep oldun?" diye şikâyetlerine sebep olacaktır"*. Bir diğer âyet-i kerimenin meali şöyledir: *"Mallarınız ve evladlarınız sizin için imtihandır"* (Tegabün, 15).

Bu imtihan, aile hakkının maddî ihtiyaçlarını karşılama hududunda kalmıyor; onların dinî hayatlarını, uhrevî akıbetlerini de içine alıyor. Babanın kurtuluşu, aile efradının kurtuluşu için kendine düşeni yapmasına bağlıdır. Allah'ın yüklediği bu vazifeyi hakkıyla yerine getirerek, aile ferdlerinin kalbinde ahiretlerini kurtarma endişesini hâkim kılan ve bu suretle uhrevî kurtuluşa eren bir aile efradının cennette, kendi aralarında yapacakları sohbeti aksettiren âyet-i kerime gerçekten manidardır. *"(Cennette onlar sürür ve neşe içerisinde) birbirlerine yönelip, hallerini ve amellerini soruştururlar ve (dünya hâtıralarını yâd ederek) şöyle derler: "Biz gerçekten bundan evvel (yani dünyada) ailelerimiz için de (akıbetimizden) korkanlardık. İşte Allah bize (mağfîret ve rahmetini) lütfetti. Bizi sam yeli azabından korudu. Gerçekten biz bundan evvel muvahhid olarak O'na kulluk ve ibadet ediyorduk, şüphesiz ki O, vâdinde sadık, ihsanı bol, çok esirgeyicidir."* (Tûr, 26-87).

Öyleyse İslâm'a göre babalık, sorumluluk demektir. Baba, aile ferdlerinin dünyevî ve uhrevî sorumluluğu sırtında olan kimsedir. Müslüman baba, yukarıda kaydettiğimiz âyetlerde dile getirilen sorumluluğunun şuurunda olsa, üzerinde dünya kadar ağır bir yük hisseder. Bu şuur ve bu ağırlık onun ağzının tadını, uykusunu bir hayli kaçıır. Kahveye, lokale gidecek, sinema veya televizyonun karşısında eğlenecek vakit bulamaz. Çünkü terbiyevî sorumluluk ondan:

a- *İlim bekler*: Zira ilimsiz terbiye olmaz. Terbiye için takip edilecek metod ilim ister. Terbiyede kazanılması gereken alışkanlık da ilim ister. Öğretilmesi gereken şeyler ilim ister, büyüklerin terbiyesi, küçüklerin terbiyesi farklıdır, bunlar da ilim ister.

* b- *Maddî imkân bekler*: Nafaka babanın sırtındadır.

c- *Gayret bekler*: Kazanmak, öğretmek, alıştırmak, eğlendirmek mütemâdî gayretle gerçekleşir.

d- *Fiilî tatbikat bekler*: Çocuk, sözgelimi namaz kılmayı, dürüst ve doğru sözlü olmayı babadan görmelidir. Ailede İslâm yaşanmalıdır..

D-Aile ile İlginin Marazî Bir Şekli

Dinimiz, aile ile yakînen ilgiyi emrederken bu ilginin marazî yani sağlıklı olmayan bir şekline dikkat çeker. Kişi ailesi için çalışırken kendinî unutup, meşguliyet içerisinde kaybolmamalıdır. Daha açık bir ifade ile ailevî meşguliyet, kişiye kulluğunu unutturmamalı, Rabbi'ne karşı yapması gereken ubudiyeti ihmal etmemelidir. Âyet-i kerime şöyledir (meâlen): *"Ey iman edenler! Ne mallarınız ne de evladlarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymamalıdır. Kim böyle yaparsa işte onlar hüsrana düşenlerin ta kendileridir."* (Münafikun, 9). Bu âyeti daha iyi kavramamıza yardımcı olmak üzere şu âyeti de kaydediyoruz (meâlen): *"Ailene namazı emret, sen de namaza sabır ve sebatla devam et! Biz senden rızık istemiyoruz. Seni rızıklandıran biziz..."* (Tâ-hâ, 132).

Bazı müfessirlerimiz, Allah'ın bizden rızık istemeyeceği açık bir durum olmasından hareketle, âyette bir başka mânânın maksud olması lâzım geldiğini düşünerek şu mânâyı da anlamışlardır: *"Allah'ın yarattıklarını doyurmak size ait bir iş değildir. Onun için kendinizin ve ailenizin rızıklarını temin için çalışın; ibadeti terk etmek için bir bahane yapmayın."*

Şu halde, aile halkının "rızık ve terbiyesiyle meşgulüm" gibi bahanelerle Allah'a kulluğumuzu ihmal etmeyeceğiz. Esasen, onlara vermek istediğimiz her hususta şahsen örnek olmak, onlara olan terbiyevî faaliyetlerimizin bir parçası ve gereğidir. Şahsî ibadetlerimizi yapmamız şartı ile her çeşit terbiyevî faaliyetlerimizin ibadet sayılacağını bilmeliyiz.

2-TERBİYENİN MEKÂNI

İslâm terbiyesinde mekân önce ailedir. Çocuk İslâmî terbiyeyi öncelikle ailede almalıdır. *Ailevî yaşayış İslâmî olmalıdır.* İtikad, ahlâk, amel ve diğer beşerî münasebetler ailede hep İslâm'a göre olmalı; çocuk, terbiyesinin çoğunu görerek, işiterek, yaparak aileden almalıdır. Bu sebeple, Rasûlullah aile ferdleri arasında iyi münasebetler kurulmasını, yalan söylenmemesini, evlerin mezara çevrilmeyip, zikrullahın yapıldığı, namazların kılındığı bir yer olmasını emretmiştir. Evlerde İslâmî olmayan kültürleri telkin edecek tezyin unsurlarının ve başka şeylerin olmamasını irşad buyurmuştur. Bu sebeple haç ihtiva eden eşyaların bulundurulmasını menetmiş, put ve sair yasaklardan evlerin temizlenmesi hususunda emir vermiş ve hatta evleri bu açıdan kontrol bile ettirmiştir.⁶

Eviden sonra terbiye mekânı mekteptir. Mektebin İslâmî esaslara göre tezyin ve İslâm'ı öğretecek müfredatla teçhiz edilmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesini garantilemek için olsa gerektir ki, hocanın mukavele ile tutulması babanın yetkisine bırakılmıştır.

Arkadaş ve oyun muhiti de terbiyevî yerlerdir. Bu sebeptendir ki, arkadaş meselesine Kur'ân ve hadiste fazlaca yer verilmiştir. Komşular, akrabalar, çarşı-pazar gibi içtimaî hayatta münasebet içinde olduğumuz yerler de çocukların terbiyesinde düşünülmesi gereken hususlardır. Çocukların buralarla münasebetini şuurlu olarak tanzim etmemiz gerekir. Az sonra "Oyun" ve "Hayata alıştırma" ile ilgili bahiste göreceğimiz üzere Hz. Peygamber, çocuklarının aile dışı münasebetlerine yer vermiş, zemin hazırlamıştır; iş buyurmuş, oynamaları için sokağa salmıştır vs.⁷

3- İSLÂMÎ TERBİYENİN MÜFREDATI

Ailenin terbiyesinden sorumlu olan *baba, aile efradını hangi noktalarda terbiye edecek?* sorusuna gelelim. Bu bize İslâm'ın terbiye anlayışını belirtmeyi gerektirmektedir. İslâmî terbiyenin içine, kişinin dünyevî ve uhrevî hayatını birlikte göz önüne alarak, her ikisi için de gerekli olan bilgileri vermek, alışkanlıkları ve melekeleri kazandırmak, kabiliyetleri inkişâf ettirmek vs. girer.

⁶ Bu hususla ilgili olarak teferruat için Hz. Peygamber'in *Sünnetinde Terbiye*, (Diyaret İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1981) adlı kitabımız görülebilir. s. 444-450.

⁷ A.g.e., s. 183-195.

a- FARZ-I 'AYN İLİMLER

İşte İslâmî ailenin gerçekleştireceği bu terbiyenin müfredatına, daha açık bir ifade ile farz-ı 'ayn ilimler denmiştir. "Her müslüman erkek (ve kadına) ilim talep etmek farzdır."⁸ hadisi ile ifade edilen ilim de bu ilimlerdir. Bu ilimleri çocuğa öğretmek sorumlulara vecibedir. Mühtedî misâlinde olduğu üzere çocukken öğretilmemiş olması durumunda, büyük kimseye de bunları öğrenmek farzdır.

Meşhur Hanefi fakihî İbn-i Abidin, farz-ı 'ayn ilimleri açıklama sadesinde der ki: "İslâm'ın farzlarından biri de, kişinin, dinini ikâmede amelini Allah'a ihlasla yapmada, Allah'ın diğer kullarıyla münasebetlerinde muhtaç olduğu şeyleri öğrenmesidir. Mükellef olan her kadın ve erkek üzerinde İlmü'd-Din ve'l-Hidayeyi öğrendikten sonra abdest, gusül, namaz, oruçla ilgili bilgileri, nisab miktarı malı olan için zekat ilmini, üzerine terettüb ederse hac ile ilgili bilgileri, tüccarlara alış-verişle ilgili bilgileri -tâ ki diğer muamelelerinde şüpheli şeylerden ve mekruhattan kaçınınsınlar- keza, meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüb ede ahkâmı öğrenmesi farzdır. Beş farzla ilgili bilgileri öğrenmek de farzdır. Zira amelin sıhhati buna bağlıdır. Keza helal ve haram olanları bilmek gerektiği gibi riya ile ilgili bilgileri de öğrenmesi farzdır. Zira kul riya ile yaptığı amelin sevabından mahrum kalır. Hased ve ucubla ilgili bilgiler de böyle. Zira bunlar ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi, ameli yiyip tüketirler. Keza alış-veriş, nikâh ve talakla ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır. Keza haram olan ve küfrü gerektiren sözleri de bilmek farzdır..." (8/2).

İbn-i Abidin'in açıklamalarını burada keserek şöyle özetlemek istiyoruz: Görüldüğü üzere, İslâm'ın farz-ı 'ayn ilimler başlığı altında öğrenilip öğretilmesini mecbur addettiği bilgiler, esas itibariyle günümüzde "Temel Eğitim" tabiriyle ifade edilen temel bilgilere tekabül eder. Bunlar:

- 1- İtikad ve ibadetle ilgili ana bilgiler.
- 2- Ahlâkla ilgili ana bilgiler.
- 3- Diğer insanlarla mu'âmele ve muâşeret bilgileri.
- 4- Meslek bilgileri.

⁸ Cami'u's-Sağir (Abdurravi el-Münâvî'nin Feyzu'l-Kadir şerhi ile birlikte basılmıştır. Beyrut, 1972, 4, 268.

İşte İslâm, bunların öğretilme işinin sorumluluğunu babaya yüklemiştir. İster bizzat kendisi öğretir, isterse hoca tutarak öğretir. O, ailesi efradının bunları öğrenmesinden sorumludur.

b- KILIK-KIYAFET

Ailenin çocuğa vereceği terbiye meyanında dikkat etmesi gereken bir husus da kılık-kiyafettir. Yani çocuklar İslâmî tesettüre küçükten alıştırmalıdır. Rasûlullah, yanına yeterince örtülmeyen bir çocuk getirilince "*Çocuğun avertine riâyet edin ve onu örtün, zira onun averti de büyüğün averti gibidir. Allah, avertini açana rahmet nazarıyla bakmaz*"⁹ müdâhalesinde bulunmuştur. Bir başka hadis, çocukta haya eksikliğini, onda şeytanın iştirakine delil kılmıştır:

"Bir zaman gelecek ki şeytanlar insanların evladlarına iştirak edecekler.

- Ey Allah'ın Rasûlü, böyle şeyler olur mu? dediler.

- Evet olacak buyurdular.

- Öyleyse bizim evlatlarımız onlarınkinden nasıl ayırdedilecek? dediler. Haya ve merhamet azlığından anlaşılacak!"¹⁰ buyurdular.

Şu halde temel eğitimin ana meselelerinden biri çocuğun İslâmî kıyafete alıştırılmasıdır.

c- ARKADAŞ ÇEVRESİ

Arkadaş çevresi, çocuk terbiyesinde mühim bir hususdur. Hadiste "*Kişi, dostunun dinî üzere dir; öyleyse kimi dost edindiğine dikkat etsin!*"¹¹ buyrulmuştur. Gazalî, terbiyeyi "arkadaş seçimi" olarak tarif edecek kadar meselenin ehemmiyetini belirtir ve der ki: "*Terbiyenin aslı ve esası, çocukları kötü arkadaşlarından hıfzeta mektir*"¹² Aile, temel eğitim safhasında çocuğun arkadaş muhitini şuurla kontrol ve takip etmelidir.

d- ÇOCUĞUN OYUNUYLA İLGİLENME

Çocuk deyince akla oyun gelir. Çünkü oyun, çocuğu hayata hazırlayan vasitalardan biridir. Çocuğun iyi veya kötü alışkanlıklar kazanması oyun

⁹ Cami'ü's-Sağır, 4, 404.

¹⁰ Râmuzu'l-Ehâdis, s. 504.

¹¹ Tirmizi, Zühed, 45; Cami'ü's-Sağır, 4, 52.

¹² Gazalî, İhya, Mısır, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübra, tarihsiz, 3.

hayatıyla yakinen ilgilidir. Arkadaş meselesi de oyun meselesiyle beraber çözülecektir. Rasûlullah, çocukların oynamaya bırakılmasını esas ittihaz etmiştir. Ama faydalı oyunlara yönlendirilmesi, zararlı oyunlardan korunması için ailenin ilgilenmesini irşad etmiştir. "Çocuğu olan onunla çocuklaşsın" prensibini vaz' ederek bu meselenin hududunu geniş bırakmıştır. Bunun örneğini veren Rasûlullah'ın, torunlarını dört ayak olup sırtında dolaştırdığı rivayetlerde gelmiştir.¹³

e- HAYATA ALIŞTIRMA

Hız. Peygamber'in çocuklarla ilgili münasebetlerinde şu husus dikkatimizi çeker: Çocukların hayata alışmalarına ziyade ehemmiyet vermiştir. Selâm vermiş, selâmlarını almış, mescidlere, cemaatlara, ziyafetlere, bayramlara, düğünlere, merasimlere iştiraklerini sağlamış, her çeşit iş buyurmuş, sır tevdi etmiş, mektup göndermiş, kapıcılık yaptırmış vs. hatta, bazen bir kısım hizmetlerinden istifade için sefere çıktığı zaman beraberine çocuk almıştır.¹⁴ Bütün bu davranışlarda terbiyevî bir maksadın varlığı inkâr edilemez.

f- EVLENDİRME

İbn-i Abidin'in yukarıda kaydedilen açıklamalarında net olarak görülmese de, babaların sorumluluğuna giren ehemmiyetli bir meseleyi de yeri gelmişken hatırlatmak isteriz: Gençlerin ve yetimlerin evlendirilmesi. Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselam, buluş çağına erince, vakit geçirilmeden evlendirilmesini, aksi takdirde onların işleyeceği günaha babalarının ortak olacağını belirtir.¹⁵

Kur'ân-ı Kerim dahi birçok âyette evlenme meselesiyle ilgili teferruata yer verir (Bakara 221, Nisa, 12, 25...7), cemiyetin bekârlarla, (dul, yetim, köle ve hür) ilgilenip, onların buluş çağına erince geciktirilmeden evlendirilmesini emreder (Nisa, 6; Nur, 32).

MÜHİM NOT: Evlenme ve evlendirme işi, ailevî terbiyenin en mühim bir meselesi, bir parçasıdır. Çünkü İslâm'ın aile kurmada güttüğü gayeler, iyi bir evlilikle tahakkuk edebilir. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim evlenme meselesine teferruatıyla yer vermiş, namus ve iffet sahibi, fuhuş ve gizli dosttan

¹³ Hz. Peygamber'in *Sünnetinde Terbiye'* de geniş açıklama var. s. 249-265.

¹⁴ Hz. Peygamber'in *Sünnetinde Terbiye'* de teferruat var. s. 183-195.

¹⁵ Tebrizi, *Mışkâtü'l-Mezâbih*, Dimaşk, 1961, 2, 170.

uzak, kızların hoşâ gidenlerinden, ailelerinin izniyle ve mehirleri verilerek alenî bir şekilde müebbed nikâhla alınmasını (Nisa, 25) emretmiştir. Keza kızlar mümin ve dindar erkeklerle, erkekler de mümine ve dindar kızlarla evlendirilmeli, müşrikten kaçınılmalıdır (Bakara, 221). Hadisler, adayın iyi muhitten gelmesini de tavsiye eder.¹⁶

Gerek âyet ve gerekse hadislerin dindar kimseler üzerinde durmaları hep terbiyevî gerekçelere bağlanmıştır: *"Kadın kendisi gibisini doğuracaktır", "Müşrik ateşe çağırıcıdır"*. Kur'ân-ı Kerim Hz. Nuh'un diliyle *"Müşriklerin doğuracağı çocukların, hüsrânlarını artıracaklarını ve onların sadece fâsıklar doğuracaklarını"* (Nuh, 21-27) belirtir.

Esasen ideal mânâdaki İslâm temel eğitimi, buluğa eren gencin vakit kaybetmeden bir iş sahibi kılınarak evlendirilip müstakil bir yuvaya kavuşturulmasıyla noktalanır. O artık kimsenin vesayetinde olmayan müstakil, mükellef bir ferddir, bir aile reisidir; ne ailesinin ne cemiyetinin sırtında bir yük, sırf müstehlik bir unsur değil, sorumluluğuna sahip, ümmetin müstahsil bir üyesidir. Şu halde İslâm'a göre aile bir mekteptir. Evlenmek, birçok sorumlulukların göze alındığı bir mektep açmak demektir.

Yine dikkat çekmek isteriz. İslâm'ın aile mektebi ve temel eğitimi kişinin sadece dünya hayatının kazanulmasını sağlayan tedbirleri değil, âhret hayatını sağlayıcı tedbirleri de düşünür. Kesinlikle bunlardan birini ihmal etmez.

g- TEDRİSTE ÖNCELİK

İslâm çocuğun terbiyesinde her şeyi programa almış, âdâb-ı muâşerete varıncaya kadar hayatî ve meslekî bilgileri de temel eğitiminin müfredatına dâhil etmiş ise de, önceliğin dinî ve bilhassa itikadî ve hassaten tevhidî bilgilere verilmesini esas kılmıştır. Yani çocuğa öncelikle yaratıcısı tanıtılacak, her şeyi yoktan var edip yaratan, insanları bu dünyaya gönderen, sonra kıyamette hesaba çekecek olan cennet ve cehennemın sahibi Allah tanıtılacaktır. Az ileride kaydedeceğimiz üzere, Rasûlullah aleyhissalâtü vesselâmın, çocuk konuşmaya başlar başlamaz ezberlettiği ilk âyet, tevhidle ilgilidir. Çünkü herşey buna bağlıdır. İnsanlara ve hayvanlara sevgi ve merhamet, her çeşit fazilet ve doğruluk, dost düşman ölçüsü, kardeşlik, adalet duygusu herşey Allah'ı tanımaya, ahirette verilecek hesaba inanmaya bağlıdır. Meselâ şu

¹⁶ Bu mevzuda geniş bilgi için bkz. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye s. 52-55.

âyet, müslümanlar ve aile ferdleri arasındaki muhabbet ve sevginin de Allah ve Rasûlüne imâna bağlı olduğunu ifade eder (meâlen): “Allah’a ve ahiret gününe iman eden hiçbir cemaatin, Allah ve Rasûlüne düşmanlık edenlere sevgi beslediğini göremezsün. İsterse onlar babaları, evlatları, kardeşleri yahut aşiretleri olsun. Allah onların kalblerine iman yerleştirmiş ve kendi tarafından bir nur ile kuvvetlendirmiştir. Ahirette de onları, içinde ebediyen kalmak üzere, altından ırmaqlar akan cennetlere yerleştirir” (Mücâdile, 22).

Bugün cemiyetimizdeki bütün ızdırabların temelinde İslâm’ın öncelikle üzerinde durduğu tevhid akidesinin yeni yetişen nesillerin kalblerine kuvvetli ve tahkiki olarak yerleştirilmemiş olması yatmaktadır.

Tevhidin öğretilmesi derken, çoğu müslümanın yaptığı gibi “Elhamdülillah müslümanım” veya “Türkiye’nin yüzde doksandokuzu müslümandır” gibi sözlerle ilân edilen gafilâne iman veya mensubiyet değildir. Bilhassa günümüzde böyle sathî ve taklidî iman, kişinin amellerine asla aksetmez ve dolayısıyla mü’min kişi kendisine gösterilen imânî hedefe, kemâle ulaşamaz. Zira âyet-i kerîmede insanların birçoğunun salt bir imâna ulaşamayıp şirke karışık bir imanda kalacakları ifade edilmiştir (Yusuf 106). Rasûlullah aleyhissalâtu vesselam, dinar ve kadife düşkünlerini “kadife ve dinarın kulları” diye tavsif etmek¹⁷ ve karanlık gecede kaya üzerinde yürüyen kara karıncadan daha gizli şirk çeşitlerinden bahsetmek suretiyle,¹⁸ İslâm’ın istediği hakiki tevhide kavuşmanın zorluğuna dikkat çekmiştir.

Ailenin günümüzde bu meselede daha uyanık olması gerekmektedir. Çünkü okuyan gençlerimiz ilmî şirkin tehdidi altındadır. Okullarda, tabiat hâdiseleri anlatılırken, herşey kanunları ve sebepleriyle izah edilir fakat o kanun ve sebeplerin koyucusu gözden ve nazardan uzak tutulur, ondan bahsetmek gerilik sayılır. Böylece çocuklarımız, içinden çıkmaları çok zor olan bir şirke itilmektedir. Bu gibi durumlarda dinimizin, terbiyeden aileyi sorumlu tutma prensibi bir kere daha ehemmiyetini göstermektedir. Bu sorumluluğun ağırlığını duyan babaların, çocuklarına gereken ilgiyi göstererek okullardaki eksikliği hususî gayretiyle evde gidermesi, çocuklarını tahkîkî imanla teçhiz etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Kur’ân’da (İsrâ, 64) ve bir

¹⁷ Tirmizi, Zühd, 42, İbnu Mâce, Zühd, 8.

¹⁸ Cami’u’s-Sağır, 4, 172-173.

kısım hadislerde haber verildiği üzere¹⁹ şeytan çocuklarımıza ortak olacak; yetişmeleri için her çeşit maddî sıkıntısını müslüman olan ailesi çektiği halde, yetiştirdiği çocuk şeytan yolunda gidecektir.

h- İSLÂM'A GÖRE DİN BİLGİSİ VERMEDEN BAŞKA İLİM ÖĞRETMEK CAİZ DEĞİLDİR

Terbiye meseleleri üzerinde yazılan ilk sistematik eserlerde, dinî bilgi verilmeden veya din bilgisi de verme şartı koşulmadan sırf dünyevî bilgiler öğretmek üzere çocuk için hoca tutmanın caiz olmadığı belirtilmiştir.²⁰ Kadı İyaz bunu, "*Zira çocuğun, bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetiştirme ihtimali vardır*"²¹ diyerek gerekçeye bağlar. Bediüzzaman, küçükken ihmal edilen çocukların sonradan iman ve İslâm'ın onun ruhuna çok zor gireceğini, Âdeta gayri müslim birisinin İslâmiyeti kabul etmek derecesinde zor olacağını ve dine yabancılaşacağını belirtir.²²

NAMAZA ÖNCELİK: Kur'ân-ı Kerim açısından, aile terbiyesinde imandan sonra namaz öncelikli bir yer alır. En sonda kaydedeceğimiz Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyeleri arasında namaza yer verilmekten başka bir diğer âyette de, "*Ehline (yani aile halkına) namazı emret! O hususta sabır da göster*" denmiştir. (Tâ-Hâ, 132).

Âyet-i kerimede "*Ailene namazı emret!*" dendikten sonra, ayrıca onun hakkında sabretmenin emredilmesi çok manidardır. Çünkü aile halkının namaza alışması emretmekle bitmeyebilir. Usanmadan emir ve ilginin devam ettirilmesi ve mutlaka neticenin alınması gerekmektedir. Rasûlullah bu emre 6-7 yaşlarında tatlılıkla başlamayı, 10 yaşlarında gerekirse şertleşmeyi ve hatta namaz için dövmeyle emretmiştir.²³ Niye namaz üzerinde bu kadar durulmuştur? diye bir soru fuzûlidir. Zira bizzat Rasûlullah'ın ifadesiyle

¹⁹ *Râmuzu'l-Ehâdis*, 5,504.

²⁰ Kâbisî, Ali İbnu Muhammed (V. 403/1012), İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale, Ankara, 1966, s. 45. Eseri Süleyman Ateş ve H.R. Öymen dilimize çevirmiştir. Kâbisî, bu fikrini, eserini şerhettiği İbnu Sahnun'a (vefatı 256/869'dur) nisbet eder. İbnu Sahnun ise bütün terbiyevî görüşlerini hadise ve İmam Malik'e dayandırır; İbnu'l-Kayyim, *Tuhfetu'l-Mevdûd*. Bombay, 1961, s. 145.

²¹ Sefârîni, *Gıdâvü'l-Elbâb li-Şerhi Mevzumetu'l-Ahzâb*. Mısır, 1325, I, 203.

²² Emirdağı Lâhikası, İstanbul, 1959, I, 40.

²³ Ebu Davud, Salat, 26.

"*Namaz dinin direğidir*".²⁴ Namazını hakkıyla kılan, kulluk görevini büyük ölçüde yerine getirmiştir.

DİKKAT! Dinimiz aile terbiyesinde dinî terbiyeye öncelik vermeyi ısrarla isterken günümüz müslümanlarının çocuklarının yetişmesinde, bütün gayret ve himmetlerini sadece dünyevî istikbali kazanma meselesinde toplamaları inançlarına son derece aykırı bir durumdur ve geçek bir aldanmadır. Çünkü dünyevî istikbal denen şeyin garantisi yoktur. İstikbalin garantisi olsa bile bu, ebedî hayata nisbeten öylesine kısa bir istikbaldir ki, bir büyüğümüün teşbihiyle bir katre serabın ezelf bir güneşe nisbeti gibidir. Serab nerede, ebedî güneş nerede?

Hem evlâdlarımızın dinî terbiye üzerine yetişmesi, dünyevî istikballe rine mani mi? Bunu kimse iddia edemez. Dindar nesiller yetiştiren atalarımız dünyaya hükmetmiştir. Şimdi laik esaslar üzerine yetişen neslin akibeti ortada. Cemiyetin idaresi kanun adamlarından çok mafyaların eline geçmiş durumda! Zararın neresinden dönülürse kârdır. Kurtuluşumuz için bu dönüşü yapmak zorundayız.

1- MESLEK

Kur'ân'ı Kerim'in çocukla ilgili olan gerek kaydettiğimiz âyetlerinde ve gerekse başka âyetlerinde, farz-ı 'ayn ilimler meyanında zikrettiğimiz "Meslek" e sarîh olarak yer verilip "*Çocuklarınıza meslek öğretin*" denilmez.²⁵ Halbuki namaz ve ahlâkla ilgili ifadeler, emirler var. Nitekim bir kısmını kaydettik. Mesleğe açık şekilde yer verilmemesinin sebebi, mesleğin hayatın emri vâkîleri olarak ister istemez hiç kimsenin ihmal etmeyeceğindedir. Halbuki dinî ilimler ve namaz ihmal edilebilir. Öyleyse Kur'ân mükerrer emirleriyle bu meseleye dikkati çekmelidir.

4- AİLE TERBİYESİNİN HEDEFİ

İslâm'a göre aile üzerine vecbe olan terbiyenin çok açık bir hedefi vardır. Çocuğu mükellef kılmak, yani hayata hazırlamak. Çocuk İslâm'a göre buluşa erdiği zaman aklî kapasitesi yerinde ise rüşdüne ermiş demektir ve hayatını tek başına idâme ettirebilecek demektir.

²⁴ Suyûfî, *Cami'u's-Sağir*, 4.

²⁵ Kur'ân'da meslek meseleleri ihmal edilmiş değildir. Ancak dolaylı şekilde ele alınmıştır. Bunu Kur'ân'da Çocuk (İstanbul, 1984) adlı eserimizde belirttik, s. 102-113.

Âkil ve baliğ olan, İslâm'a göre mükelleftir. Yani:

- * Allah'a karşı namaz, oruç, zekât, hac gibi her çeşit ibadetle mükelleftir.
- * Hukuk açısından, fiillerinden mükelleftir, cezaî ehliyeti tahakkuk etmiştir; alış-veriş vs. akidleri de yapabilir.
- * Devlete karşı mükelleftir; askerlik, vergi vs. yükümlülöklere girmiştir.
- * Anne-babaya karşı mükelleftir, muhtaç iseler onlara bakmak zorundadır.

Şu halde aile, çocuklarının bu mükellefiyetlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan formasyonu çocuklarına buluş öncesi devrede vermiş olacaktır.

5- İSLÂMÎ TERBİYEDE METOD

ERKEN BAŞLAMA: Hz. Peygamber, öğretim ve terbiyenin mümkün mertebe erken başlamasını emreder. Hatta az yukarıda eş olarak alınacak kadında aranması gereken şartların, esas itibariyle ondan elde edilecek çocuğa yönelik olduğu göz önüne alınınca çocuk terbiyesinin evlenmeye verilen kararlarla başladığı söylenebilir.

Fiilî terbiye doğumla başlar. Bebeğin kulaklarına okunan ezan ve kemet, terbiyenin erken başlamasına bir alâmettir. Bebeğin beyaz beze sarılması, tahnik edilmesi, güzel bir isim konması, temizlenip akîka kurbanı kesilmesi ilk terbiyevî ameliyelerdir.

Öğretim işi, konuşmaya başladığı zaman ele alınmalıdır. Rivayetler, Abdülmuttaliboğullarından bir çocuk konuşmaya başlayınca Hz. Peygamberin, (الحمد لله لم يتخذ ولدا ولم يكن له شريك في الملك) âyetini yedi sefer okutarak ezberlettiğini bildirir.²⁶ Rasûlullah'a göre "Küçüklükte öğrenilen, taş üzerine nakıştır; yaşlılıkta öğrenilen ise buz üzerine yazıdır". Bu sebeple imkân nisbetinde erken bir zamanda öğretim ve terbiye ele alınmalıdır.²⁷

²⁶ İbnu Ebi Şeybe, *Musamef*, Haydarabad, 1966, I, 348.

²⁷ Aşırlar boyu ilk yaşların terbiyesi yönüne inanmayan Batı'nın bugün bu meselede İslâmî çizgiye geldiğini göstermek için Amerikalı terbiyeci Prof. Bloom'un nazariyesini kaydediyoruz. Ona göre insan zekasının vasıflarının yarısı dört yaşına gelince, üçte ikisi de altı yaşına gelince teşekkül eder. Yine Amerikalı iktisatçılara göre, üç yaşındaki bir çocuğun yetişmesinde bir yıllık te'hir 6-7 yaşlarında 2 yıla mal olmakta, 15-16 yaşlarında ise 4 yıla mal olmaktadır. İngiliz B. Russul da şahsiyet terbiyesinin ilk yıllarda tamamlandığını daha sonraki yıllardaki terbiyenin bu ilk yıllarda kazanılan kötü alışkanlıklarla mücadeleden ibaret olduğunu söyler. (Bkz. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 77-78.)

Bir hadislerinde Rasûlullah aleyhissalâtu vesselâm "6-7 yaşlarında namazın emredilmesini, 10 yaşında kılmadığı takdirde dövülmesini ve yataklarının da ayrılmasını" söyler.

Âlimler, namaz emredilme yaşı ile ilgili gelen değişik rivayetleri değerlendirek rakamdan ziyade aklî melekenin gelişme safhasını esas alırlar. "Çocuk söyleneni tam olarak anlayıp doğru olarak cevap verecek yaşa geldi mi artık mümeyyizdir, namaz emredilmelidir" derler.²⁸ Namazın emredilmesi için namazla ilgili bilinmesi gereken nazariyat (farzları, vacibleri, sünnetleri, müfsidleri, secde-i sehiv vs.) sûreler, dualar önceden ezberlettirilmiş olmalıdır. On yaşında yatakların ayrılması, cinsî terbiyelerinin ciddî şekilde ele alınmalarının gerektiğini gösterir. Tabî ki bu konuların teferruatı vardır.

LÜZUMLU BİLGİ: İslâm terbiyesinde zarurî bilgilerin öğretilmesi esastır. Hz. Peygamber "Lüzumsuz bilgilerden Allah'a sığınırım"²⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla bilhassa farz olan ailevî terbiyede elzem bilgilerin öğretilmesi esastır. Hadiste herhangi bir ilim "lüzumsuz" diye ilân edilmez. Çünkü bu herkese göre değişir.

ERKEN MESULİYET: İslâm'ın aileye farz kıldığı terbiye buluş çağında sona erer. Buluşa eren kimse âkil olduğu takdirde mükelleftir. Bu mükellefiyetin mânâsı, hayatı tek başına göğüslemeye yönelik bir mükellefiyettir: Allah'a, devlete, ailesine karşı sorumluluklar terettüp edecektir.

Şu halde bugün temel eğitim dediğimiz ve İslâm'da ailenin sorumluluğuna verilen bu terbiye safhasının hedefi çocuğa, buluşa erdiği zaman hayata tek başına atılabilecek, kendisine terettüp eden mükellefiyetleri yerine getirebilecek formasyonu vermektir. Bu açıdan günümüz terbiyesindeki tatbikatla İslâmî espri arasında büyük fark vardır. Batı'yı takliden alınan son karara göre, hukukî sorumluluk ve ceza yaşı 18'e çıkarılmıştır. Ne kadar yanlış. İfrat-tefrit arasında zikzak, Batı'nın tabiatıdır. Dün on yaşındaki çocuğu idam eden Batı, bugün onsekiz yaşındaki insanı hapsetmeme kararı alıyor; bundan mutlaka dönülecektir. İmam A'zam Ebû Hanûfe'ye göre, bir insan yirmibeş yaşına girdi mi dedelik yaşına gelmiştir.³⁰ Biz şimdilerde, şu

²⁸ Bu mevzuu teferruatı olarak Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitapta tahlil ettik. s. 101-107.

²⁹ Müslim, Zikr. 73.

³⁰ Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, Kahire, Tarihsiz, 2, 358-59. Bu hususta teferruat için şu eserimiz görülebilir: *Kur'an'da Çocuk*, s. 161-162.

yaşa gelen bir delikanlıya hâlâ çocuk gözü ile bakıyor, ağzı süt kokuyor muamelesi yapıyoruz. Onu hayatın meşguliyetlerine değil, havaîliğe ve eğlenmeye sevk ediyoruz.

TE'DİB: Te'dib edeblendirme demektir. Te'dibe iyi bir fiile teşvik ve kötü fiillerden vazgeçirmek için başvurulmuş yollar ve vasıtalar da girer. Bu sebeple İslâm terbiyecileri mükafat, armağan, takdîr-kâr bir söz vs. güzel davranışları te'dib olarak değerlendirdiği gibi sert bir bakışın, azarlamamanın, dövmenin de te'dib olduğunu belirtmiştir. Çocuğun durumuna, yaşına, davranışının derecesine göre bunlardan birine başvurulabilir.

Te'dibde anlayış, merhamet ve şefkat esas olmalıdır. Her hatayı görmek, hemen müdahale etmek, ağır şekilde cezalandırmak, başkalarının yanında teşhir etmek uygun değildir. Bir kötü davranış ilk defa yapıldığında, onun kötü olduğu izah edilmelidir. Çocuk, ısrarla ve tekrarlar aynı hatayı yapmaya devam ederse dövülebilir. Dinimiz dayağa cevaz verir. Ancak son derece sınırlıdır.

Temyiz yaşından önce (6-7 yaşları) dövmek haramdır. Başa vurulmaz. Üçten fazla vurulmaz. Tahta, sopa vurulmaz, çubuk, mendil, gibi bir şeyle vurulur. Öfkeyi teskin için değil, te'dib için dövülmelidir.

Bu şartların dışına çıkan dövmeler hem Allah katında sorumluluk altındadır; hem de mahkeme karşısında sorumluluk altındadır. Ortaya çıkacak menfi bir duruma göre kısasa, diyete hükmedilir.³¹

EŞİTLİK: Çocukların aile içerisindeki terbiyede, çocuklara her hususta eşit davranılması, aralarında kız-erkek, büyük-küçük ayrımı yapılmaması esastır. Bu eşitlik maddî bağışlarda olduğu gibi, bir öpmeye varıncaya kadar, zahire akseden her çeşit ilgi ve ikramlarda da olmalıdır. Çocukların benzer talepleri olduğu takdirde önce davranan takdim edilir.³²

SONUÇ

İslâm'da aile terbiyesi bahsinde söylediklerimizi, bu konuyu en veciz şekilde ifade eden Kur'ân-ı Kerim'in bir pasajı ile özetlemek istiyoruz. Orada, Rabbimiz Teâlâ Hazretleri, Lokman Sûresi'nde Hz. Lokman'ın oğluna nasihatlerini bize ders olarak vermektedir. Tevhid esasına dayanan Allah

³¹ Teferruat için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülebilir. s. 273-291.

³² A.g.e., s. 172-176.

inancı, anne-babaya dine aykırı olmayan emirlerinde itaat, iyilik yapmak, namaz kılmak, emr-i bilma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, kibirlenmeyip alçak gönüllü olmak gibi, İslâmî temel eğitimde yer alması gereken ana meselelere yer verildiğini görürüz. İşte mezkur âyetlerin meali:

"Hani Lokman oğluna öğüt verirken demişti ki: Oğlum, Allah'a ortak koşma, muhakkak ki şirk pek büyük bir zulümdür.

Biz insana anne ve babasına iyilik etmesini emrettik. Çünkü annesi onu zaafıktan zaafa düşerek, nice sıkıntılara katlanarak karınıda taşıdı. Süttten kesilmesi de iki yıl sürdü. (İşte bunun için) Bana, annene ve babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.

Eğer ilah olduğuna dair hiçbir delil bulunmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlayacak olurlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna tabî ol, sonunda dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı ben size haber vereceğim.

Oğlum, eğer yaptığın iş bir hardal tanesi kadar bile olsa ve bir taş içine girse, yahut göklerde veyahut yerde gizlenmiş olsa, Allah onu ortaya çıkarır. Muhakkak ki Allah en gizli işleri bütün inceliği ile bilir: O, herşeyden hakkıyla haberdardır.

Oğlum, namazını dosdoğru kıl, iyiliği tavsiye et, kötülükten sakındır, başına gelene sabret. Şüphesiz ki bunlar, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir.

Gururlanıp insanlardan yüzünü çevirme. 'eryüzünde kasılarak yürüme. Çünkü Allah, büyüklük taslayan ve övünenleri sevmeyiz.

Yeryüzünde mutedil ol. Sesini alçalt, seslerin en çirkini şüphesiz ki merkeblerin sesidir." (Lokman, 13-19).